

ТРИДЕНЬК - REVUE HEBDOMADAIRE UKRAINIENNE - TRIDEN'

Число 16 (274) рік вид. VII. 26 квітня 1931 р. Ціна 2 фр. (Prix 2 fr)

Париж, неділя, 26 квітня 1931 року.

В Іспанії сталася зміна державного ладу. 14-го квітня там було проголошено республіку. Король Альфонс XIII з родиною покинув Іспанію, зразу ж на місці повстав республіканський уряд, і нова республіка на європейському континенті народилася.

В нашому огляді «З міжнароднього життя» докладніше подано про перебіг цих подій і тому не будемо на них спинятися. Важніше те, як розв'яжуться там далі події, в які форми вони вил'ються.

Тим часом, як не рахувати де-яких окремих випадків іспанська революція, можна сказати, дійсно була безкровною. Проте зараз вже появляються хмарки на ентузіастичному небі республіканської Іспанії.

По-перше, це питання відокремлення певних провінцій. Питання Каталонії стоїть дуже гостро, і як-що воно на сьогодні ніби полагоджено до скликання Кортесів, то немає даних на те, що гострота його буде уникнена. Так само заворушилися баски, які давно стремлять до відділення, неспокійно і в Галіції. Наварра звернулася з окремим проханням до Мадриду з тим, щоби її давні права не були порушені. Отже, невиразна на сьогодні проблема іберійської конфедерації, про яку говорять в Каталонії, може повстати завтра, коли стухнуть перші радісні настрої. А з упадком патосу повстануть і труднощі для республіканського мадридського уряду, який за всяку ціну хоче зберегти «єдину й неділиму» Іспанію.

По-друге, сьогоднішня згода всіх груп, що боролися проти монархії, так само не уявляється чимсь міцним і сконсолідованим, одноцільним і однолітним. По мірі того, як усталюється республіканський режим в Іспанії, будуть рости розходження між тими політичними угрупованнями, що об'єдналися для повалення режиму. Принаймні вже сьогодні помітні де-які розходження, ба навіть є і попередження. Так, панна Вікторія Кент, що належить до дуже лівого крила соціалістів, займаючи високу посаду інспектора всіх в'язниць, дала інтерв'ю представникові «Matin'a» і, між иншим, сказала, що їхня партія «йшла

разом з республіканцями та іншими буржуазними фракціями, щоб повалити монархію. Але ви побачете, як ми будемо ділати на Кортесах...» Отже, є всі дані, що на Кортесах виявляться ще більше ті розходження і деологічні і практичні, що сьогодні заховані, а вони можуть привести до створення серйозних труднощів для нормального розвитку нового республіканського режиму.

По-третє, що торкається совітів та визнання новою республікою ССРСР, то новий міністр закордонних справ Іспанії Леру, між іншим, сказав, що він не знає чи існує який-будь мотив порядку міжнародного, що був би проти такого визнання. Отже, оскільки минулий режим був явно проти большевиків, то сучасний не буде, очевидно, таким упертим. Підтвердив це і полк. Масія, президент Каталонської республіки, сказавши, що він настресений йти на контакт з комуністами. Правда, недавні події в Севільї, в яких комуністи показали своє дійсне обличчя, може трохи послужать пересторогою для сучасних політичних діячів Іспанії, але треба зважати, що і совіти самі також не сплять, і оскільки вірити де-яким газетам, вони вже не тільки післали спеціальних людей, які знають іспанську мову, але й перевели з Лондону великі суми грошей на свою пропаганду.

Не може нова республіка обминути і труднощів на міжнародньому полі як політичному, так і економічному. Питання іспанського Марско, її колоній, її зв'язків політичних — це все ще не вирішено, і так просто не рішається. Фінансовий кредит її ще не усталений, тим часом валюта її падає. Новий уряд одмовився від тої позички в 60 мільйонів доларів, яку здобув попередній уряд для підтримання пезети, і тим самим вибив ґрунт з під опори своїх фінансів.

Отже, взявши це все під розвагу, є зрозумілою та вичікуючою позиція як чужої преси, так і політичних кол Європи. Не дивлючися на визнання нового режиму de facto кількома європейськими і американськими державами, помітна велика здержливість і резерва, яку, очевидно, або розсіє, або, навпаки, зміцнить майбутній хід подій в Іспанії.

Бібліотека ім С. Петлюри в Парижі

(Роки 1927-1930)

В попередньому числі «Тризуба» Рада Бібліотеки ім. С. Петлюри в Парижі подала касовий звіт прибутків і витрат Бібліотеки за чотири роки існування, за роки 1927-1930. Всіх прибутків було 56.160.10 фр., а витрат 52.651,45 фр. Найбільший видаток це оплата помешкання — 23.288,15 фр., який майже в повні покривається допомогою Уряду УНР — 23.106 фр. Всі інші витрати покрито пожертвами громадянства та іншими прибутками.

Нагадаємо коротенько історію Бібліотеки. Року 1926 в червні Комітет вшанування пам'яті С. Петлюри в Парижі на пропозицію теперішнього голови Ради — В. Прокоповича ухвалив створити в Парижі на віки-вічні Бібліотеку імені Незабутнього Головного Отамана і

при ній Музей, де було зібрано все, що торкається життя й діяльності С. Петлюри. Завдання Бібліотеки «сприяти студіям, присвяченим вивченню України». Ні коштів, ні будь яких джерел до здобуття матеріальних засобів Комітет тоді не мав. Було лише шире бажання вшанувати достойно пам'ять Найвизначнішого Сина України, якому невблаганна доля судила вмерти на чужині, не закінчивши розпочатого діла — визволення Рідної Землі.

Ця постанова Комітету довгий час не могла бути зреалізована. Цілих вісім місяців не було змоги нічого зробити. Лише в лютому 1927 року запрошується автор цих рядків для підготовчої праці. В убогому готелі на rue des Gobelins, в кімнаті ч. 5, в якій містилося бюро Генеральної Ради Союзу Укр. Емігр. Організацій та Судової Комісії в справі процесу Шварцбарда та де ще жило двоє людей, для бібліотечної праці було відведено куточок, де притулилася перша шафа та невеличкий столик. Це був початок більш, ніж скромний. На субсидію Уряду УНР — 350 фр. купується перша шафа для книг. Всі інші видатки покриває протягом року редакція заснованого С. Петлюрою журналу «Тризуб». Комітет не міг нічого дати, бо ще перед тим витратив 5.000 фр. на купівлю обстанови кімнати, в якій мешкав С. Петлюра перед смертю. Ця обстановка була тимчасом здана на схорону до приватного склепу.

Перша книга записується в інвентарну книгу 1-го березня 1927 року. Нею була Конституція гетьмана Пилипа Орлика, видана року 1710 в Бендерах, що в оригіналі називалася так: *Pacta et Constitutiones Legum Libertatumque Exercitus Zaporoviensis inter Illustrissimum Dominum Philippum Orlik, Neoelectum Ducem Exercitus Zaporoviensis, et inter Generales, Colonellos, nec non Eundem Exercitum Zaporoviensem, Publico Utriusque Partis Laudo Conventa, Ac in Libera Electione Formali Juramento ab Eodem Illustrissimo Duce Corroborata. Anno Domini 1710, Aprilis 5, Ad Benderam.*

Чи не здається Вам, читачу, чимось символічним оця перша книга, якою почалася Бібліотека ім. С. Петлюри? Бо ж гляньте: останній вільний гетьман і перший визначний емігрант залишає на чужині закон для Укр. Держави і помирає на еміграції. Ми, новітні емігранти, кладемо цю книгу в основу бібліотеки імени другого визначного емігранта — С. Петлюри, який теж загинув на еміграції. Їхня боротьба не була довершена. І ці «*Pacta et Constitutiones*» є для нас мов заповіт довершити недовершене. Так культурна установа свесею цією книгою веде нас до великої політичної акції.

Але вернемось до теми. Звідки пішли перші книги? Їх дала редакція «Тризуба», спочатку з тих, що діставала на рецензії, а потім дещо передала книгарня при Тризубі. Найнеобхідніші книги було куплено коштом тогочасних «Тризуба». Далі прийшли й пожертви книгами. На залик Б-ки надіслав свої видання Укр. Гром. Видавничий фонд. Укр. В-во в Катеринославі, в особі п. Вирового, М. Галаган і ин. Не маючи преміщення, Б-ка не звертається ще до редакцій газет за пресою. Б-ка ще майже не існує. Не скоро заповнилася перша шафа. Видатки були мінімальні, лише на справу книг витрачено 600 фр. Ще не було

статута, ні Ради, ні бюджету. Так минув рік 1927. В кінці року Бібліотека, чи власне бібліотечна шафа на шість незаповнених полиць, перейшла разом з «Тризубом» на нове помешкання на 42, rue Denfert Rochegau. Але й рік 1928 минає так само тихо. Книжок потроху більше, за доставу їх витрачається вже 200 фр., супроти 10 фр. минулого року. Вже не купується книжок, лише трохи дається до оправи. З'являються перші читачі і надходить перша пожертва від п. Є. Камінського. Не велика — 17 фр. всього, яка в 1930 році збільшилася в тисячу разів. Ініціатори опрацьовують статут Б-ки. Обстановка кімнати С. Петлюри також перевозиться в це помешкання й займає окрему кімнату. Шафи бібліотечні, яких стало вже три, стоять на коритарі. Число книг сягає вже тисячі, збільшилася значно преса, якої надсилали спочатку більш, ніж книг. З Женеви приходить скриня з ріжними друками вагою в 130 кіло, але застається нерозпакованою. Обставини невідклично вимагають окремого помешкання. Вже в-осени воно мало бути найняте, але брак гроша відсуває цю справу надалі. І нарешті в січні р. 1929 помешкання підшукане. Уряд УНР приходить з поміччю, і в січні Б-ка переїздить на своє помешкання з трьох кімнат: в одній книгозбірня, в другій читальня, в третій Музей — Кімната пам'яті С. Петлюри. Всіх книг було лише 1400 прим. Знову видатки на меблі: столи, стільці та перше улагодження. Б-ка живе без засобів. Найшлися люде — співробітники «Тризуба» й Місії УНР, що оподаткували себе певним відсотком і датками, і це складає перший, так мовити громадський, фонд. Розсилаються заклики до редакцій газет, до видавництв. Утворюється інститут представників Б-ки в містах більшого скупчення еміграції. Їхнє завдання збирати книги й освідомлювати українців про Б-ку та її потреби. Це дає добрі наслідки. Матеріяли поступають, і протягом року надходить пожертв до 5.000 фр. Затверджується статут. Рада, хоч і не вповні, але сформується. І першого квітня Б-ка фактично відкривається для користування. Перші платні абоненти. В читальні лежить 25 ріжних часописів і журналів — це відгук редакцій з Галичини й Америки. Мало хто відмовився, але були й такі. Та книги, хоч і надходили, читачі їх вимагали більше, ніж Б-ка могла дати, а купити було нізащо. Через те й не можна було вимагати акуратного платіжа абоненту. Всеж такої плати прийшло за рік 600 фр. Це здавалося успіхом. Видатки збільшуються колосально. Кожного дня відчувалася потреба того чи іншого. Книжки, що приходили, довго лежали в пакетах, перчитані газети виносилися до льоху. В травні все ж робиться урочисте відкриття Б-ки. На цей день всі книжки поміщалися на двох полицях та в шафі з загальною довжиною 21 метр. Багато було брошюр, які говорили про кількість лише. Коли зрівняти той час з сьогоднішнім, то просто не віриш, і лише тодішня фотографія показує наочно, як то все було бідно. Ні одна стіна не була закрита полицями. А тепер нема вже вільного місця, по всіх стінах книги, навіть в кімнаті бібліотекаря. Сьогодні загальна довжина полиць більше 100 метрів. Тоді стіни книгозбірні були прикрашені мапами, малюнками, листівками, а сьогодні вже те сховано й лише в читальні розвішано мапи та кілька портретів і малюнків. Видатки за р. 1929 виносять 20.000,

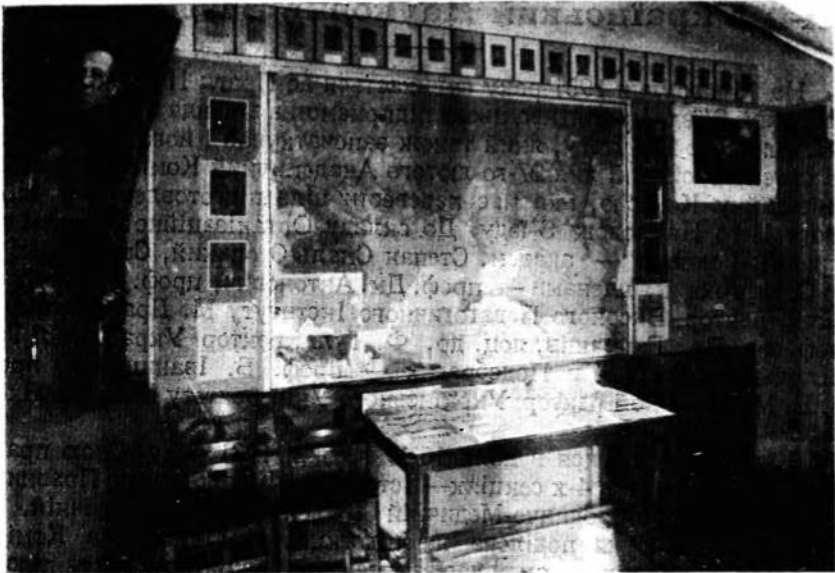
Загальний відділ Бібліотеки

але на одне помешкання та податок і страховку витрачено коло 13.000 фр. Пошта й господарські витрати взяли 2.600, інвентарь — 3000, а на купівлю книг лише 220 фр.! Ні одна книга за рік не була оправлена! До кінця року число книг доходить до 3.000 прим. Так минає рік 1929 і починається 1930. Весна приносить велику й приємну несподіванку. Перша велика пожертва книг, але не від українців. Удова пок. франц. посла в Персії, що був приятелем України, пані Charles Eudes Bonin дарує 2.000 книг і 1500 книг окремих журналів. Навіть своїм коштом їх привозить. Потім п. J. Castagné передає багато різних мап і кілька полиць. Він же в значній мірі спричинився й до пожертви пані Bonin. В кінці року Б-ка дістає знову пожертв від франц. видавця Quillet, дякуючи інтервенції пані Л. Ілляшенко. Дар пані Bonin, хоч і був надзвичайною втіхою, ставить спочатку Б-ку в трудне становище. Немає де розставити книги. Їх складається в пакети й вони лежать так чотири місяці. Тимчасом на постанову Ради про улаштування збірок на Б-ку в день річниці смерті С. Петлюри починають надходити гроші. До серпня їх уже 10.000. Негайно робляться полиці. Б-ка починає обертатися власними грошима. І нарешті лише в жовтні всі книги поставлено і Б-ка приймає справжній вигляд, про який Рада мріяла два роки. Лише тепер книжки поставлено відповідно форматам приступлено до правильної інвентаризації та складання каталогів. Так само й читальня придбала більше органів преси, яких вже є 80 назв. Вже Рада починає міркувати та планувати, що треба купити з книг. Явилася змога вида-

ти 700 фр. на Історію України-Руси Грушевського. Пошта, канцелярія та господ. видатки беруть коло 3.800 фр. Пересилка книг забірає 1.500, інвентар 2.800 фр. Але й пожертви надходять, всього 17.280 фр. Абонементної платні поступає вже 1.800 фр. (втриє більше супроти мин. року). Рада вживає заходів до збільшення коштів: видає відзнаку-тризуб. На домагання відвідувачів б-кар розпочинає комерційні операції: продає листівки, книжки. Це дає, правда, мізерну суму—560 фр., але не приходиться жалувати труду й клопоту й на ці операції. На таких дрібних операціях терпить основна робота. Наші люде з провінції починають звертатися з ріжними справами. Появляються й читачі з провінції. Але каталогів ще нема, на видачу книг доводиться затрачувати багато часу, книжку приходиться не лише видавати, а рекомендувати, радити взяти. Люде питають за новою літературою, дехто цікавиться совітськими виданнями. А їх нема. Але всеж це не відганяє читачів та відвідувачів. Де-хто приходить просто на балачку, спитатися, а що чувати. Поміж своїми приходять і чужинці, яких в більшості приводять таки наші люде. Чужинці захоплюються мистецькими виданнями. Радять викласти їх на показ. Та нема де й мало чого є. Користуємося листівками переважно. Перебували тут і чехи, й німці, були й з Аргентини, з Бразилії, з респ. Домінік. Редактор іспанської газети бере кілька фотографій і вміщує їх в газеті *Ahora*. Свої люде також виявляють як найбільше прихильности. Дві громади: в Шалеті й Оден-ле-Тиші передають свої бібліотеки й усе майно при них, які залишаються на місці, як філії. Громада в Люксембургу також робить ухвалу передати свою книгозбірню в пам'ять свого помершого члена Твардовського. Міжорганізаційний Комітет вшанування пам'яти С. Петлюри передає 500 прим. Збірника пам'яти С. Петлюри, який продається на користь Б-ки. У Варшаві вживаються заходи до створення Т-ва прихильників Б-ки, аби своїми внесками прийти на поміч. Представники такж розвивають велику енергію і матеріяли напливають. Але й потреби ростуть. Книжки без оправи нищуються, але давати їх все одно треба. Не можна лишати читача без хліба духовного. Потрібно мати помічну силу, щоб прискорити справу з приведенням в порядок надбаного — і нема змоги. Помешкання робиться замале. Тимчасом виникають непорозуміння з сусідами, які жаліються на незручність мати поруч публічну устанovu. Трапляються й інші, вже просто погані випадки: то картку з дверей зірвуть, то напишуть щось недоброго, або якийсь проходячий почне дзвоника крутити серед ночі і т. и. Хто це робив — не знати. Можна бути тільки певним, що це не робили французи. Але це життєві дріб'язки, на які доводиться оглядатися, тай годі. А справа мусить іти далі, й вона йде. Підтримка громадянства є, поміч дістаємо, хоч і в меншій мірі, ніж то потрібно.

Сьогодні маємо квітень року 1931. Два роки, як Б-ка відкрита до користування. За цей час Б-ку відвідало 2.121 особа. Абонентів маємо 91. Книг було видано 2.399. Б-ка була відкрита 314 днів.

Ще пару слів про Музей — Кімнату пам'яти С. Петлюри. Тут за шнуром уставлено меблі з кімнати, в якій він мешкав перед смертю.

Читальня при Бібліотеці

Невеличкий куток відведено для пам'яток. На стіні маска покійного Головного Отамана, його штандарт, стрічки від вінків. Коштом В. Прокоповича поставлено дві вітрини, де вміщено різні речі та рукописи. Там же міститься відділ «Петлюровіана», все, ще вдалося зібрати з його писань або про нього, часописи з процесу Шварцбарда та різні документи з часів визвольної боротьби. На стіні малюнки та фотографії з будинків, в яких машкав С. Петлюра в Парижі, та його похорон.

Загалом треба сконстатувати, що Бібліотека розвивається успішно, оскільки дозволяють засоби та сили. Треба б ліпше, але на це треба більше жертвености, особливо з боку наших старших культурних установ. Мусимо мати більше книг і більше мистецьких видань.

Наша стаття зробилася дуже довгою. Не з нашої вини, багато є і треба де-чого сказати, а ми не можемо зараз торкнутися всіх сторін. Наше завдання було хоч коротенько показати, як розвивалася Бібліотека в межах тих матеріальних ресурсів, які вона мала. Касовий звіт нам показує, що Б-ка дістала від Уряду УНР 23106 фр., а решту — 33.000 фр. дало громадянство. Головні ж витрати це помешкання — 23.000 фр., інвентар — 7.800 фр., а на купівлю книг та на оправу лише 3.888 фр. Бюджет на р. 1931 виносить 50.000 фр. Чи добудемо? Найбільше буде Б-ка потребувати знову на помешкання, бо контракт на теперішнє кінчиться, треба шукати більшого й зручнішого.

А сьогодні можна сказати що перший організаційний період минає, на нашу думку, він дає надії на дальшій нормальний розвиток Бібліотеки.

І. Рудичів.

II-й Український Науковий З'їзд у Празі

На 15-е грудня 1931 року скликається до Праги II-й Український Науковий З'їзд. Ініціатива цього підприємства вийшла з Українського Академічного Комітету, який також започаткував і його організацію. На своєму засіданні дня 27-го лютого Академічний Комітет обрав Організаційну Комісію, яка має перевести ціле підготовлення й здійснення II-го Наукового З'їзду. До складу Організаційної Комісії покликані: Головою — академ. Степан Смаль-Стоцький, Секретарем — д-р С. Наріжний, членами — проф. Дм. Антонович, проф. С. Бородаєвський, ректор Високого Педагогічного Інституту М. Драгоманова — проф. д-р Вс. Гармашів, доц. др. Ф. Гула, ректор Української Господарської Академії в Подебрадах — проф. Б. Іваницький, проф. др. Б. Матюшенко і ректор Українського Університету проф. А. Яковлів.

З'їзд має відбутися в днях 15-19 грудня 1931 року. Свою працю він буде провадити в 4-х секціях— Історично-Філологічній, Правничо-Економічній, Природничо-Медичній і Технично-Математичній, — з яких кожна буде поділена на підсекції. Організаційна Комісія вже розпочала працю й у цей час занята організацією секцій та підсекцій З'їзду.

Скликаний у 10-ту річницю існування в Празі єдиного в цей час Українського Університету, II-й Науковий З'їзд одним із своїх спеціальних завдань матиме огляд і підведення підсумків наукової праці української еміграції за останнє десятиліття в різних ділянках наук, особливо у галузі українознавства.

Подаючи відомості про це наукове підприємство української еміграції, буде тут на місці пригадати читачам про I-й Український Науковий З'їзд, що відбувся в Празі перед п'ятьма роками (в 1926 році). До участі в працях того З'їзду зголосилося 134 особи. На самому З'їзді було виголошено 154 доклади, які між окремими підсекціями поділилися так: Історична — 18, Філологічна — 18, Філософічно-Педагогічна — 6, Археологія та Історія Мистецтва — 7, Правничо-Соціологічна — 24, Економічно-кооперативна — 13, Природнична — 11, Агрономично-Лісова — 17, Медична — 20 і Секція Технічних Наук — 20 докладів.

У дебатах на З'їзді було 267 виступів. Перший З'їзд мав 1409 відвідувань, з них 421 припало на членів і 988 на гостей. Доклади Членів З'їзду появлялися останніми роками друком у всіх українських і де-яких чужоземних наукових публікаціях, а кільки з них вийшли й окремо. Можна з певністю сподіватися, що II Науковий З'їзд, організований на підставі попереднього досвіду, в своїй праці викажеться не меншим науковим ефектом.

У всіх справах II-го Наукового З'їзду належить звертатися до його Організаційної Комісії на адресу: Praha II, Stepanska ul., 49-II.

Із спогадів воюка

I.

«Південно-Західня Українська Народня Республіка».

Уже давно в українському друкові лунають голоси про кінечність усім учасникам визвольної боротьби зафіксувати в друкові свої спогади про те, учасниками чи свідками чого вони були. Не раз в «Тризубі» на це знов і знов звертають увагу наші старші діячі, основоположники та піонери українського визвольного руху. Спомини цих діячів, розуміється, мають надзвичайне значіння для пізнання життя перед роком 1917; спомини учасників (головно керовників) боротьби 1917-21 р. р. пробують представити цю боротьбу, на жаль, переважно з погляду своїх переконань чи намірів, але мені здається, що де-яке значіння матимуть і спогади звичайних воюків, молодших старшин, що не мали змоги впливати на хід подій, зате на своїх раменах винесли увесь тягар цих подій, коли не можна було знати хто є ворог, а хто приятель, кому українська справа шире болить, хто на ній спекулює.

Ще живі найголовніші персонажі пережитих подій, а скільки забулося, скільки подій представлено не так, як вони справді були, бо в помилці тяжко признатися, своє поступовання в той час тепер здається надто неоправданим.

Я все чекав, що хтось із учасників боротьби проти большевиків на фронті Жмеринка-Бірзула-Роздільна-Тираспіль-Бендери, в місяцях лютий-березень року 1919, розкаже, як ця боротьба провадилася, як творилися не лише окремі частини чи командування, а навіть ціла республіка з урядом, міністрами, послами і т. д.

Не доводилося щось нічого читати про «Південно-Західню Українську Народню Республіку», а між тим був час, коли така була оголошена, коли знайшлися люде, що не побоялися взяти на себе за це відвічальність, що були певні в своїх силах і в своїй правді.

Силою обставин мені прийшлося бути свідком зародження цієї республіки, а потім учасником подій, що привели до її безславної ліквідації.

Пишу з пам'яті, прізвища давно позабулися, але факти й обставини схоронилися та мабуть ніколи й не забудуться.

* * *

На початку лютого 1919 року, будучи в складі старшин IV інженерного полку, що при гетьмані стояв у Києві, я з цим полком попав до Жмеринки. В Жмеринці ми чекали наказу про формування справжньої інженерної частини, бо з Києва виїхала лише канцелярія, з десяток старшин та частина інженерного майна.

У кінці лютого чи на самому початку березня большевики напали на Жмеринку і піднялася паніка, описати яку є цілковито не в силах.

Сотня ешелонів з воюками, що при певній організації і дисципліні

могли б не лише Жмеринку, а четвертину українських кордонів захищати, розбіглися в бязтямі невідомо куди, кинувши потяги, зброю й майно. Не були чинні ні накази, ні вмови, ні доводи розуму.

Жменька козаків якоїсь частини прикривала станцію, даючи од'їхати де-яким важливішим ешелонам.

Було над вечір. Паніка застала майже всіх старшин нашого полку з полк. Ніговським на чолі, як раз на пероні Жмеринського двірця. Бачучи, що ми не в силах нічого вдіяти, полковник Ніговський наказав сісти в потяг, що як раз одходив до Валпярки. Проїхавши цілу ніч, ми опинилися в Валпярці, не знаючи, що маємо робити, куди притулитися. Після кількиденних тинянь без цілі й притулку, нарешті одержали наказ створити щось в роді інженерного відділу при штабі цього фронту, що також прибув до Валпярки. Командував фронтом покійний генерал Колодій, начальником штабу був також покійний генерал Мешковський (тоді ще полковник).

Одночасно нам було відведене місце в вагоні преси та пропаганди, що був при цьому штабі. Тут ми довідалися, що Жмеринка взята військами Антонова, що на нашому фронті боротьбу з більшовиками провадить Слєбідський Кіш та Запорізький корпус, що знаходиться десь у районі Балти. З окрема багато розмов було про запорозців, особливо ж говорилися про надзвичайну ролю отамана Божка. Зо всіх тих чуток дуже скоро підтвердилося, що наш штаб не має зв'язку з урядом УНР і що замість генерала Колодія приїде отаман Волох.

Вояцтво, що було на цьому фронті було страшенно дезорганізоване, розпропагандоване і неадійне. За кільки день генерал Колодій дійсно уступив. На його місце з'явився Волох (я не знаю якого терміну тут треба рживати, бо наказу не було звідки дістати, виборів також не було).

Настрій був пригнічений. Особливо ж тяжко почували себе старшини, що бачили, що з такою дисципліною нічого робити не дається, а піднести голосу не сміли, бо... мали значіння не лише походження, а ранга в російській армії, освіта і т. д. Тепер тяжко в цьому признатися, а тоді багато людей ховало свою освіту, свою рангу, вихованість. Мали значіння демагоги чистої води, що свідомо, а часто і не свідомо, руйнували українську справу, підладжуючися під народ, під просте ксацтво.

Цим тільки й можна пояснити, що замість фахової і певної людини, яким був генерал Колодій, чи полковник Мешковський, фронтом почав командувати п. Волох.

Волох не був, розуміється, один, їх було багато і на різних становищах, а психика волохів передавалася козацтву, а часто навіть і старшинству з добрєю загальною освітою. Тільки цією «волохівщиною» й можна пояснити дальніші події.

Якось лежучи в вагоні, я почув надзвичайно голосну і жваву балачку, що провадилася за стіною в другому купе, де жили співробітники відділу преси й пропаганди. Йшла якась не то суперечка, не то торг. Називалися ймення, що я їх ніколи не чув, вживалися слова, як міністр, уряд, портфель, партія і т. и. Одночасно тріщали машинки,

загалом йшла гарячкова праця, дивна тим більше, що було це досить пізно увечері. Із старшин нашого відділу ніхто на це не звернув уваги, а між тим у штабі готувалася подія надзвичайної ваги.

Не можу сказати з чієї ініціативи, але було зроблено спробу налагодити переговори з Антоновим. Однак Антонов чи то не прийняв посланої делегації, чи делегація сама не доїхала до Жмеринки, не знаю, але в штабі повсталала думка, що договорюватися з більшовиками буде краще тоді, коли поїдуть повновласні представники від Уряду, а для цього треба, мовляв, оголосити частину українських земель, де ми знаходимося, за окрему республіку та створити уряд.

Хто був властивим ініціатором цієї думки, хто провів її в життя, хто і як протестував проти неї, не знаю, нагадую тепер як раз для того, щоб цей факт освітлили ті, що його творили, чи знають більше.

Фактом однак є, що на початку березня 1919 року (можна в останніх числах лютого) у Вапнярці в потязі штабу, що керував боротьбою проти більшовиків, знайшлося досить люду, що взяли на себе сміливість оголосити частину українських земель у районах Вапнярка, Балта, Роздільна, Тираспіль, Дністер за окрему самостійну державу під назвою «Південно-Західня Укр. Нар. Республіка».

Фактом є однак і те, що проти цього ніхто відверто не протестував, а штаб був остільки безсилим і заляканим, що був цілковито не в силі що-будь протиставити цій дикій фантазії.

Отже, не звернувши уваги на балачку у відділі преси та пропаганди, я пригадав її рано, вийшовши з вагона і побачивши, що всі стіни станції, вагонів і т. д. були обліплені оголошенням про утворення нової республіки.

Скільки пригадую, в оголошенні говорилося тільки про утворення республіки та подавалися найголовніші принципи творення нової влади. Принципи ті нічим не ріжнилися від більшовицького, хіба що тим, що республіка все ж була українська!

До мене підійшов хорунжий Б., мій близький приятель, тоді соціаліст-революціонер по переконанням; людина, що з прадідів походила з військової родини, але після кадетського корпусу не пішла до війська, а закінчила ще комерційний інститут. До війська попав уже під час війни.

Перечитуючи ще й ще ці оголошення ми впівголоса говорили, як маємо рятуватися, бо було очевидно, що з цієї історії вийде хіба лише те, що всі попадемо на поталу більшовикам.

До нас підійшов полк. Ніговський, людина обережна, розумна, один з небагатьох полковників, що не втратив віри в нашу справу. Виявилось, що він уже знав про нову республіку, і як старий військовий, говорив одверто з полк. Мешковським, який передав, що старшини не сміють тратити віри, але мусять бути на все готові.

Штаб мав вислати ще делегацію до Антонова, але полк. Мешковський в її успіх не вірив і передавав, що буде зроблена ще спроба знайти вихід помимо цих фантазій. Справді, за якийсь час побачили, що в напрямку до Жмеринки від'їхав паротяг з одним вагоном. То була мирова делегація.

Вже увечері того самого дня стало відомо, що більшовики вимагають капітуляції. Одночасно пішли чутки, що козакам нема чого боятися, що буде біда тим, кого більшовики застануть із зброєю в руках і т. д.

Знов у нашому вагоні затріщали машинки, знов появились оголошення, але на цей раз уже про боротьбу до кінця.

Якось пізно увечері я побачив, що козаки з рушницями біжать у напрямку до штабових вагонів. Подумав, що це початок кінця. Виявилося, що це отаман Волох хотів наслідувати А. Керенського і поспробувати уговорити якийсь відділ виїхати на боротьбу з більшовиками.

Тут у перше і в останнє побачив я цього отамана. В гайдамацькому одязі з високою чорною шапкою з величезним шликом, він не робив вражіння культурної людини. Проходячи здовж лав, він щось викрикував, щось доводив, дорікав більшовикам, що не хочуть приймати його співробітництва, не визнають українства. Козаки слухали, кричали гучне «слава» Україні, потім «батькові отаманові», але ешелон з цими козаками не доїхав до останньої станції й «батько отаман» насилу втік з кількома своїми співробітниками. Це не диво. Поки Волох зібрався воювати платні та й добровільні більшовицькі агенти працювали як слід, і більшість вояків тільки й чекали, щоб їм виїхати далі від частин та розбігатися.

Залишившись майже без охорони, штаб почав збирати та озброювати всіх кого ще було можна, а сам мав від'їхати в напрямку до Бірзули.

Майже напередодні від'їзду наш «відділ» дістав наказ взяти грузовик та привезти з Тульчина інженерного майна, скільки було можливо. Наказ був не з легких. Ніхто не знав, що робилося за 10 кілометрів од станції. Поїхали я, хорунжий Б. та кілька козаків. До Тульчина приїхали без перешкод. Набрали дроту, телефонів, телеграфних апаратів і тільки що збиралися від'їхати, як піднялася якась величезна тривога по містечку. Вивіши грузовик на шлях, ми побачили, що далі їхати не можемо, бо знаходимося у владі якихось озброєних людей, що приїхали до Тульчина на кількох підводах. Виявилось, що це повстанці. Приїхали із Брацлава. Цілком на стороні УНР. Питають нас, як справи, що чути про більшовиків. Оповіли. Питаємо в свою чергу, до якого відділу належать, кому підлягають, яку мету переслідують: самі собі сформувавши відділ (бачив підвід 10, отже люду 50-60), боряться за Україну, ніби шукають зв'язку з командуванням, у своїх руках тримають цілий повіт. Жидівське населення Тульчина тремтіло перед ними, але при нас повстанці нічого злого нікому не зробили.

Одержавши де-які відомості від нас, вони погодували коней і зникли в напрямку на Вапнярку.

Як зараз бачу їх горючі, переважно молоді ще очі, їх запал, якусь віру в своє призначення «боротися за Україну», їх наївність у всіх справах національного характеру, але коли я по їх від'їзді спитав свого приятеля, яке його вражіння, той відповів: «Не знаю, хто для нас ці люде, приятелі чи може найбільші вороги».

Справді, виступали вони, як приятелі, а робили... робили таке, що краще було б нам, коли б ці люде не говорили, що вони «борються

за Україну». Соціаліст-революціонер, інтелігент Б. чи не по-перше в життю зустрівся з нашим дядьком з села віч у вічі.

Повстанці запевнили нас, що довкола все населення проти большевиків, але вже за годину після їх од'їзду ми переконалися, що ніхто не міг би сказати, за кого стояли тоді наші селяне. Між ст. Журавлівкою і Тульчином є якесь селище, що лежить у невеличкому ярку. Тяжко нагружений грузовик помалу почав підійматися вгору, як ось з хат вискочило кілька дядьків і підняли страшенний галас. Перегородивши нам дорогу вони примусили нас спинитися. Виділився якийсь селянин і «салдатською» мовою почав вимагати документів. Пояснили хто, але це допомогло дуже мало. Вони хотіли для чогось забрати авто. Бачучи, що нічого добром не вдієш, я попросив одійти од грузовика й запропонував кільком поважнішим селянам забрати цього «вожака» та пропустити нас до станції. При цьому пригадав про повстанців, що їх тільки що бачив у Тульчині. Не знаю, чи це припіднення чи досить рішучі рухи наших козаків, що взялися за рушниці, але нам дали дорогу і ми від'їхали.

Але нас чекала инша несподіванка. Ми проїздили майже цілий день. За цей час штаб уже цілком зібрався до від'їзду й фактично очікував нас, бо шкодував залишити грузовик. Ми мали погрузитися на ст. Журавлівка і потягом доїхати до Вапнярки.

Під'їзжаючи до Журавлівки ми не мали певности, чи є вона ще в наших руках. Частина ж, що була ще на цій станції, не знала, хто ми. Побачивши, що до станції несеться грузовик з військовими, рішили, що це большевицька розвідка і почастували нас вогнем. Щастя наше, що перед станцією була маленька долина при дорозі і нам вдалося сховатися.

(Кінець буде).

Д-р Ів. Шлендик.

З життя й політики.

— Штіль на сторінках совітської преси. — Емігрантські розмови про відсутність активності на Україні. — Їх психологічний підклад. — Факти. — Висновки.

Перегляд совітської преси за останні тижні не дає читачеві нічого нового. Нотує вона за цей час лише ті дрібні звичайні факти, з яких складається буденна совітська дійсність — все ті самі повідомлення і звідомлення про чергові досягнення і прориви, все ті самі дифірамби на честь п'ятилітки, ті самі загрози на адресу контр-революції і імперіалістичного заходу. Нічого надзвичайно вражаючого чи імпонуючого, нічого такого, щоб свідчило про події переломового характеру і значіння.

Той штіль, що ніби то панує на теренах, опанованих большевиками, на підставі даних совітської преси робить дуже вчасним порушення одної теми, якій в емігрантських колах присвячується багато уваги. Порушення цієї теми є особливо вчасним саме тепер, бо той штіль, що ніби то панує в совітському життю, як раз становить той матеріял, який підсичує ті настрої, що про них ми хочемо говорити нижче.

Річ в тому, що в емігрантських колах від давнішого часу є модною думка про пасивність населення на теренах, окупованих більшовиками, про відсутність серед нього настроїв активізму. В зв'язку з цим скептицизмом що-до активності народніх мас на совітській Україні висовується думка про те цілком виключне і провіденціальне значіння, яке в майбутній відбудові української державности мусить відограти українська еміграція.

Ми підкреслюємо ще раз: сучасний момент штілю в совітському життю, який малює совітська преса, обговорення цієї теми, аналіз цих настроїв робить особливо потрібним і вчасним.

* * *

Зазначимо з самого початку, що той психологічний ґрунт, на якому виростають й плекаються настрої, про які мова, є вповні природним і — ми сказали б більше — цілком неминучим.

У важких надто умовах доводиться провадити українській політичній еміграції свою роботу. На протязі того довгого шляху, яким перейшла українська еміграція, було дуже багато моментів і обставин, які могли спричинитися до викликання зневір'я, зросту апатії, упадку настрою і дуже мало таких випадків, які б скріплювали віру, підбадьорували активність і енергію. Хід подій на Україні, який привів в розвиткові нашої боротьби за державність до встановлення затяжнього більшовицького антракту, вимагає од еміграції виключної видержки, упертости і твердості. Але еміграція складається не з героїв, а із звичайних собі людей, яким ніщо людське не є чужим. І не диво, що при таких умовах виростають настрої, з людського погляду такі зрозумілі. Незадоволення існуючим status quo на еміграції родить гарячкове бажання бачити чи то на Україні, чи то в подіях європейської політики такі факти, які приведуть до упадку совітської влади; коли ж це чекання подій на Україні на протязі багатьох років багато разів заводило, як наслідок, укладаються теорії про повну пасивність українських народніх мас, про неможливість там ширшого народнього руху. З другого боку, потрібується певний стимул для скріплення твердості духа в тій невдячній роботі, яку доводиться провадити тут — стимул, хай вирійний, хай ілюзорний, але який проте дав би можливість витримати до кінця. Отже, виникають настрої про виключне, провіденціальне значіння нашої роботи тут, про те рішаче значіння, що його вона має відограти у відбудові нашої державности. Адже ж все це є так по людськи: коли дійсність і її факти є занадто тверді і суворі — затуляти на них очі і тишити себе ілюзіями. Адже ж все це є так зрозуміло для нас, українців, про яких у всіх шкільних хрестоматіях наведено, що основні риси національного характеру є мрійливість та сантименталізм.

Всі такі настрої, такі людські і такі зрозумілі, не уявляють нічого шкідливого, коли вони викликають розмови, що провадяться в кавярні за чорною кавою чи за чаркою горілки, серед тих, які уважають, що в цей спосіб вони культивують козацькі звичаї. Але було б величезною шкодою і небезпекою, коли б ми дозволили цим настроям впливати на витворення нашої політичної лінії. А оскільки ці можливості при низькому політичному рівневі нашого загалу не є цілком виключені, над цими розмовами про пасивність мас на Україні треба спинитися більш уважно.

Перш за все треба одзначити, що ті чи інші категоричні висновки про певні настрої на Україні загалом є у високій мірі ризикованими, через те, що ми не розпоряджаємо і не можемо розпоряджати всією повнотою інформацій. Для спостереження над совітською дійсністю ми маємо два джерела: дані совітської преси і наочні свідки, — їх вражіння оголошуються і в європейській і в емігрантській пресі, з ними ми почасти можемо стикатися безпосередне. Дані совітської преси є завідомо однобічні і неповні. Дані наочних свідків, коли навіть зробити поправку на їх добросовісність, на їх уміння орієнтуватися в обставинах, при існуючій в совітських умовах розпорошеності, свідчить в кращому випадкові про ситуацію і настрої

лише в певному дуже обмеженому оточенню. Отже, при цих умовах загалом з категоричними висновками треба виступати з великою обережністю.

Зокрема категоричний висновок про існуючу пасивність українських народніх мас перечить цілій низці абсолютно твердо встановлених фактів. Оцінюючи активність населення і її можливості ніколи не треба забувати що форми її найтіснішими способами зв'язані з формами існуючого політичного ладу. Було б диким робити висновок про пасивність населення на підставі тих фактів, що там є відсутні ті форми політичної активності, які є можливі при умовах політичної свободи, які-небудь резолюції протестів, спільні виступи в пресі, демонстрації то-що. Навіть та форма політичної активності, яка була такою популярною у свій час на Україні— повстанський рух і партизанка—виявилася непридатною при існуючих політичних умовах і майже цілком залишена населенням. Але проте населення знайшло інші форми для вияву своєї активності і боротьба на Україні увесь час існує і переводиться. Не хочемо сказати, що всі існуючі зараз форми активності є доцільними, але підкреслюємо самий факт їх існування, як доказ відсутності серед народніх мас України настроїв пасивності. Численні відомості совітської преси встановлюють факт поширення на Україні терористичних актів. Вбивства сількорів, активних комуністів, членів урядового апарату увесь час є на порядку денному. Так само є на порядку денному неперервні акти саботажу, який виявляється у підпахах совхозів і колхозів, у псуванні колхозних машин і знаряддя. На порядку денному є масовий саботаж розпоряджень совітської влади. Згадати хоча б про всі перепетії колхозного будівництва; хіба воно не натикалося і не натикається увесь час на глухий, але твердий опір селянства, який приймав найрізномордніші форми. Це є ті форми вияву активності населення, які ми знаємо з совітської преси. Думаємо, що ми знаємо не все. Думаємо, що заховано ворожа постава населення відіграє свою ролю в поступаючому розкладі совітського апарату і комуністичної партії. Не є випадком, що все частіше нотує совітська преса випадки виключень з партії тих членів, які підпали розкладовим впливам дрібно-буржуазного і куркульського оточення. Що-до ступіня інтенсивності цих активних настроїв серед населення, то про це дуже виразно свідчить той факт, що вияви боротьби населення продовжують мати місце не зважаючи на колосальний зріст терору і репресій. Всі ці факти дозволяють з повною певністю твердити, що пасивності серед українських народніх мас немає. Людність України, як уміє і як може, виявляє своє активно-ворське відношення до існуючого режиму. Отже мгляувати майбутній розвиток подій на Україні, виходячи з презумції пасивності населення, є що найменше безпідставним і помилковим.

Само собою, при нашій обмеженості інформацій про ситуацію на Україні було б ризиковним робити спроби намітити конкретніші форми і речінці виявлення цієї активності в спосіб, що міг би рішити долю совітської влади. Але проте ціла низка фактів вказує, що враховувати активність населення, як неминучий основний чинник в розвитку майбутніх подій, є конечним і кеминучим.

* * *

Цьому погляду, збудованому на безсумнівних фактах совітської дійсності, перечать всякі концепції і комбінації, побудовані на базі провіденціального і виключного значіння еміграції в відбудові української еміграції.

Не один раз нам в неглих оглядах доводилося підкреслювати все значіння і всю важливість тої роботи, яку переводить наша еміграція. Але є величезна дистанція між визнанням значіння праці еміграції і між такою переоцінкою її можливостей, яка веде до визнання її чи не єдиним державнотворчим чинником в українській нації. Ця переоцінка, як підкреслено вище, є тісно зв'язана з неправильною трактовкою сучасної ситуації на Україні. Оскільки факти виразно промовляють на користь то-

го, що в виробці політичної лінії є неминучим, як основний чинник, враховувати зростаючу активність народних мас, остільки для такої переоцінки в світлі фактів і подій нема підстав. Робота еміграції є лише одною з складових сил в тій рівнодіючій, яка приведе до створення української державности. Розмір впливу еміграції на напрям тої рівнодіючої буде встановлений лише силою фактів. Чим більше еміграція виявить енергії і активности, робочої дисципліни і фахового досвіду на всіх полях громадського життя, чим менше вона буде опанована фразою і переконана в своєму спеціальному провіденціоналізмі, тим більшим і значнішим буде її питомий тягар в розвитковій події, що приведуть до відбудови нашої державности. Бо в громадських подіях рішачою роллю завжди відігравали не — хоч би й найбільші законні — «історичні права» і місії, а безпосередня енергія й активність, тверда і уперта систематична праця.

Не для всіх такої висновок буде милим. Не дає він права на відпочинок для тих, у кого роки емігрантського лихоліття відібрали активність і твердість нервів. Одбірає він надію у тих, які тішать себе ілюзією, що їх історичні заслуги будуть визнані в зв'язку з самим фактом упадку совітської влади. Але що ж робити, коли сувора дійсність дає матеріал тільки для таких, але не інших висновків.

В. С.

Так звана «українізація» на Північному Кавказі

Як відомо, більшість населення Північного Кавказу — складають українці. І тут, як і скрізь у бувшій Росії, всіма силами поборювали пробудження національної свідомости. Робилося це за старих царських часів, робилося це за Денікіна та теж саме робилося і робиться і за панування большевиків.

11 років большевицької влади в справі українізації не принесли ніяких змін проти того, що було раніше, хоч і багато голосних фраз було виголошено з цього приводу центральним урядом.

Не зважаючи на всі старання місцевої влади, на цілу низку виданих у справі українізації декретів, на численні конференції, що улаштовувалися з цього приводу, на призначення певних термінів для розмосковлення установ Північного Кавказу — справа всеж не рухалася з місця. Населення настирливо вимагає своєї школи, але натомість свідомий український елемент виселяється, арештовується, розстрілюється, а в тім числі звичайно і учителі. Під претекстом недостачі місцевого учительського персоналу присилаються москалі, хоч і не комуністи. Стають вони, як і всі москалі, в оборону великоруської єдино-неділимчеської ідеї і роблять все, щоб затримати розмосковлення шкіл та установ.

Коли б ми захотіли довідатися про дійсний стан розв'язання національного питання на Північному Кавказі і задоволення українського населення принаймні рідною школою, то відомості про це можемо одержати не з якоїсь «контр-революційної» емігрантської газети, а з самої большевицької «Червоної Газети», що виходить в Ростові над Доном.

Видно справа українізації вже надто допікла місцевих комуністів, коли протягом менше як півтора місяці «Червона Газета» присвячує аж дві передовиці справі українізації.

Так, у статті з 4-го січня 1931 року: «Українізацію до послуг соціалістичній перебудові» — розповідаючи про добрий хід справи перевиборів до Рад, зазначає автор і про цілий ряд «проривів в низці національних районів»:

«Не зосереджено ще досі потрібної уваги на розгортання роботи серед національних меншин, особливо тих районів, що підлягають українізації».

А далі:

«Замість того, щоб підчас перевиборів рад розгорнути роботу з перевірки, як ради переводили українізацію апарату, культурно-освітніх установ тощо, про цю роботу забуто. В більшості українських районів ради не відчитувались про роботу з українізації. В більшості українських станиць до наказів новим радам не записано про завдання що-до дальшого запровадження радянської українізації. Навіть в Коренівському районі було знято з проекту наказу питання про українізацію. Цей факт є ніщо інше, як перекручування національної політики партії».

Передовиця з 14-го лютого 1931 року: «Заходитися коло українізації по большевицькому» починається такими словами:

«Густо-часто ми відзначали, що з українізацією партійного радянського апарату та громадських організацій не все гаразд. Робота з переводу установ на діловодство українською мовою проводиться геть не задовільно»....

Далі іде мова про різні труднощі у переведенню українізації, що є головним чином технічного характеру і не оправдують поганого переведення справи.

«Українізація не є лише питання технічного характеру. Це питання є великої політичної ваги питанням. Але, незважаючи на це, ще досі не розгорнуто масової політичної роботи серед трудящих українських мас краю так, як того вимагає постанова Крайкому партії». (Підкреслення «Черв. Газети»).

Наводиться і сама постанова Крайкому, у якій говориться про значіння українізації та про потребу перевести її у «найближчі місяці», а також про потребу «посилити боротьбу з проявом великодержавницького шовінізму і українського націоналізму-шовінізму». Згадується також і про висловлену Райкомом догану якомусь «товаришу» Цимлову, що був керуючим комісії по переведенню українізації: «за відсутність праці, за невірну розстановку учителів-українців».

Цікавий наступний розділ:

«Не зважаючи на це (виговор. — С.), через короткий час Невиномиський Райвиконком ухвалив правильну практичну постанову про українізацію, але політично не дотриману. Наприклад, в постанові говориться, що треба посилити українізацію населення району. Не населення треба українізувати, а радянський апарат то-що. (підкреслення «Черв. Газети»). Цю хибу треба виправити».

Приводиться у цій статті і цитата районної газети «Коллективіст», де якийсь Царевський Василь писав таке:

«Для чого «Коллективіст» друкують на 70 відсотків українською мовою? Мене бере сумнів, що маси його не розуміють. Хоч маси говорять українською мовою, але друку українською мовою не розуміють. Моя особиста думка, що українізація газети це справа рук «Промпартії».

«Червона Газета» писанням Царевського не задовольнена і характеризує її, як:

«визлазку білогвардейщини».

Очевидно, що до вище наведеного коментарів не треба. Все ясно само за себе говорить. Одно можна сказати: справа українізації Північного Кавказу в такому ж стані, як і на Наддніпрянщині. І нехай комуністи з «Червоної Газети» не сподіваються, що вони дочекаються чогось іншого, поки наші землі будуть під московським пануванням. Вірити широко москалям, якого б не було напряду, може тільки дуже наївна людина, чи та віра буде не ширюю, а тільки удаваною.

Сагардинський.

Єдиний фронт на Соловках

Під таким наголовком у журналі «Горцы Кавказа» ч. 21-23 вміщено, в перекладі з турецької мови, уривок з спогадів Д-ра Б. Е. Ага-Огли, що втік із ССРСР.

Уривок той не великий, а тому найкраще привести його повністю і з приміткою редакції журналу «Горцы Кавказа», бо з того нам видно і відношення до спільної нам справи наших сусідів, а разом і дають хоч малі відомості про самого автора спогадів.

«Азербейджанець, доктор Б. Е. Ага-Огли, що побував в заслання на відомій недоброю славою совітській каторзі — Соловках, та відбув там 4 роки ув'язнення*), тепер зумів вибратися із «совітського раю» і видрукував свої спогади на сторінках стамбульської щоденної газети «Б і л ь д і р і ш».

Із цих спогадів, переповнених страхіттями совітського заслання, подаємо уривок, що характеризує братську одностайність представників пригнічених національностей, що у великій кількості мучаться на холодній півночі.

«Мені,— пише др. Ага-Огли, — як борцеві за незалежність Азербейджана і Конфедеративного Кавказу, довелося побувати і пережити весь жах і муки совітської каторги на Соловках. Разом зі мною перебувала там немала кількість представників інших народів, пригнічених Совітською Росією. І тут — не далеко від Льодового океану, за тисячі кілометрів від моєї прекрасної і пекучої Батьківщини, я був свідком зворушливого єднання всіх тих нещасних, винних лише в тому, що вони занадто сильно люблять землю батьків і волю.

Коли в 1927 році азербейджанськими політичними в'язнями було оголошено голодовку-протест, всі в'язні — українці, грузини, горці, туркестанці і інші — виявили бажання приєднатися до цієї голодовки і поділити долю своїх азербейджанських товаришів. Правда, рішення це не було виконане, але тільки тому, що самі азербейджанці оперлися тому. Вони боялися репресій — розділення і ізоляції політичних в'язнів — а тому воліли голодувати самі. Але морально вони були вдоволені: вони наочно економилися, що тут, на далекій півночі, серед чужої і непривітної при-и, в лапах професіональних катів-чекістів, вони не самітні. Вся «іно-и» Росія, спаяна спільністю нещастя і спільністю мети, виявила їм ю солідарність.

В 1928 році чекісти знову дали змогу в'язням у Соловках виявити ю єдність. Одного осіннього дня, під час непосильної праці, що є при-ювана в'язням, чекісти побили грузинського поета Т к е ш е л а ш в і л і, азербейджанців — економіста і східознавця М а м е д - Г а с а н а - Б а х а р а л и, східознавця Р а х і м а В е к и л л і, а також низку впливових і популярних осіб з кол українських і герських в'язнів. Подія ця надзвичайно обурила Соловецький «Прометей» і другого дня всі азербейджанці, грузини, горці, туркестанці і інші на знак протесту, відмовились вийти на працю.

Звичайно, таке «зухвальство» не могло залишитись не покараним. І того ж дня, по наказу начальника адміністративного відділу Степанова чекісти взяли до ізоляції в'язнів. Почалось «сортування» протестантів. Одних відрядили на відомий «контостров», інших на неменш відомий острів Анзерський і нарешті, особливо непокірних — на найтяжчі лісні роботи, що провадилися на північ од Кемі, вздовж Мурманського залізничного шляху (станції: «Вонча», «Пін-Озеро» і «Кундалапша»).

У відповідь на ці заходи нещасні страдники знову оголосили голо-довку, що правда, і на сей раз, крім морального задоволення, не дала ні-яких наслідків.

Я особисто попав до останньої категорії і тут мені знову довелося

*) Др. Ага-Огли був на Соловках з 1925 року по 1929 р.

переконатися в міцності створеного самою долею братства. Я часто бачив, як сильний і здоровий українець допомагав слабосилому і хворому грузинові, туркестанцеві і горцеві; як азербейджанець вартував в довгі північні ночі, після каторжної праці в лісі, коло ліжка хворого кубанця. Як горець ділився останнім шматтям з замерзаючим туркестанцем, і т. и; і т. и...

Пригадую я спільні розмови, коли майже кожную вільну годину ми присвячували розбірці нашого минулого і мріяв про майбутнє. Ми говорили про перспективи кожного народу з окрема і нас всіх разом. Ми ознайомились взаємно з історією наших народів, з літературою і т. и. Ми пізнавали один одного і на огні найтяжчих страждань викувували наше майбутнє, уже в активній боротьбі, єднання.

Зараз, коли мені пощастило вирватися з пекла, що зветься Совітською Росією і я бачу, що і тут здійснюється велика ідея братського єднання пригночених Росією народів, я твердо вірю, що те, що ісповідують наші страдники за правду на Соловках, і те, за що боряться наші брати на Батьківщині, а також і те, що служить провідною зіркою для наших керівників тут на еміграції — є ідея єдина, спільна і реальна. Національні прапори кожного з народів окремо, омаяні спільним стягом нашого єднання, доведуть нас до волі».

Крім цікавих для нас всіх фактів, що їх наводить др. Ага-Огли, приємно вражає українця і усвідомлення представниками поневолених народів СРСР, що наше визволення успішно може бути переведено лише при умові створення єдиного фронту.

К. Харитон.

3 міжнароднього життя.

— Революція в Іспанії. — Король та республіканці. — Перша стадія. — Характеристика.

Іспанія стала республікою. Упала монархія, як здається, найстаріша в Європі, бо проіснувала вона, під ріжними формами, приблизно півтори тисячі літ, — вік і для держави дуже поважний. Позбавлений корони Альфонс XIII, нащадок, з батьківської сторони, короля-Сонця Людовика XIV, а з материнської — Карла V, що в його володіннях не заходило сонце. До того ще був це король, що взагалі ніколи не був нічим іншим, як монархом, бо був він *posthumus*, — народжений після смерті свого батька, і королівську спадщину дістав ще у чреві матері своєї.

На цьому місці свого часу наведено було характеристику недавнього політичного становища в Іспанії. Трохи більше, як рік тому впала диктатура ген. Примо-де-Ривера, що на протязі семи літ, за згодою короля, правив Іспанією без парламенту і політичних партій. Диктатура була м'якою по формі й по методах своїх, але, як всяка диктатура, що їй кінця-краю не видно, стала вона для країни елементом деструкції. Наслідки її були жахливі в економічній, фінансовій та політичній площинах державного життя. Специфічним же її результатом було те, що серед ширших народніх мас було розхитано до тла популярність і авторитет короля Альфонса XIII, якого в Іспанії колись то всі любовно звали *Rey-Niño* — король-дитина.

На місце ген. Примо-де-Ривера король призначив другого генерала — Беренгера, що мав бути переходною людиною від диктатора до справжнього конституційного прем'єр-міністра. Завданням цього напів-диктатора було: 1. зліквідувати поступово найгірші речі із спадщини ген. Примо-де-Ривера, і 2. потиху, так мовити, на гальмах, спустити державне урядування з небезпечної вишини диктаторської влади до лагідної рівнини конституційного монархізму. Гальмами мали бути загально-іспанські вибори: в квітні — муніципальні (міські та сільські думи), а травні — провінціаль-

ні (земство) і нарешті в червні — парламентські. Вважалося, що в такий спосіб найлегше можна було опанувати політичну опінію, зачавши з менше дражливих річей, — з місцевих потреб й перейшовши послідовно, на тлі заспокоєння, до важливішого моменту, відтворення парламентського життя в державі.

Обрахунок той не виправдався уже в першій стадії своїй. Муніципальні вибори, призначені на 12 квітня, відбулися під знаком не місцевих потреб, як то гадав Альфонс XIII та ген. Беренгер, а перетворилися у плебісцит на тему: монархія чи республіка. І сталося так, що ми не знаємо ще й зараз за що властиво висловилися ці л а країна. Поштова, телеграфна і телефонна служба в Іспанії збудовані зле. Тому зразу ж стали відомі наслідки виборів у містах, а з сел відомості запізнилися. Але й тих мійських наслідків було цілком досить, бо рішуче всі міста висловилися проти монархії і за республіку. Ждати на сільські відомості не було вже потреби, а то ще й тому, що майже все нижче духовенство, так могутнє на сьогодні серед іспанського сільського населення, демонстративно поставилося по стороні республіки, бо голосувало одкрито, показуючи всім свої виборні бюлетені. Наявно тому стало й те, що нема чого чекати дальших провінційальних і парламентських виборів, бо будуть вони такими самими, як і муніципальні. І обидві сторони: король та республіканці, — зробили зараз же відповідні до того висновки. 14 квітня Альфонс XIII з родиною од'їхав з Іспанії, а його противники одночасно з тим проголосили в Іспанії республіку.

* * *

Тим закінчилася перша стадія монархично-республіканської боротьби, де поки-що перемагають республіканці. Революція така, яка вона єсть на сьогодні, має трохи дивний характер, і коли говорити про Іспанію, і коли говорити про революцію взагалі. В Іспанії до сього часу бували військові пронуціяменто, в останній час — студентські і почасти робітничі заколоти, і все робилося насильно, із зброєю в руках. В інших державах революції так само йшли в супроводі стрілів і збройної боротьби — так перейшла навіть так звана безкровна революція в колишній Росії в березні 1917 року. Іспанська революція перейшла на цей раз без вказаних прикмет, бо переведено її було шляхом поданих виборних бюлетенів. Тому то королеві і не можна було боротися з нею. Проти зброї можна поставити зброю, але що можна поставити проти виборного бюлетеню. І король уступив. Але позицій своїх він не здав, хоч і від'їхав із Іспанії.

Як не дивно, Альфонс XIII, хоч і змагався завжди бути абсолютним монархом, завжди мав добру пресу в Європі, має її і зараз, коли він уже не король, а перетворився, так мовити, в емігранта. Мабуть це тому, що, крім середньовічних рис у своєму характері, має він ще риси джентельмена й спортсмена, надані йому англійським вихованням. До того треба додати, що завжди виявляв він себе розумною, освіченою людиною й добрим політиком, може найвидатнішим у цілій Іспанії. Таким він зостався і покидаючи Іспанію. Він видав маніфест, ні в чому не подібний до маніфестів інших монархів, яким доводилося переживати те, що зараз достался йому на долю. Зміст його маніфесту такий:

Вибори, що відбулися в неділю (12 квітня), ясно мені вказали, що я сьогодні втратив любов мого народу. Совість моя гсверить мені, що це охолодження не буде остаточним, бо ж я завжди працював, маючи на оці службу Іспанії, завжди мав єдиною метою її добро, навіть у найкритичніших умовах життя.

Король може помилятися, і без сумніву доводилося й мені іноді впасти в блуд, але я знаю добре, що наша батьківщина завжди виявляє благородність що-до помилок, позбавлених лукавства. Я — король усіх іспанців. Але я сам — та-кож іспанець! Я міг би вжити ріжних заходів в оборону коро-

лівських прав, міг би чинно боротися з противниками моїми, але я волюю рішуче ухилитися од усього, що могло б поставити одних моїх сограмадян проти других, викликати братовбивчу громадську війну.

Я не одмовляюся од жадного з моїх прав, бо це не тільки мої права, — це придбання історії, і надійде час, коли я повинен буду дати звіт з того, як я їх зберігав. Я вичікую, аби дізнатися про справжні змагання суспільної opinio. І очікуючи того, що скаже нація, я з своєї волі припинив виконання королівської влади і виїхав із Іспанії, визнаючи тим, що вона являється єдиним господарем своєї долі.

Але й сьогодні ще я маю виконати обов'язок мій, продиктований мені любов'ю до батьківщини. Я молюся Богу, аби всі інші іспанці так само глибоко відчували свої обов'язки перед батьківщиною, як відчуваю я.

З того маніфесту, минаючи його достойний стиль, можна зробити висновок, що Альфонс XIII не вважає свою справу закінченою, сподіваючися, що політична opinio може ще обернутися для нього доброю стороною, а саме, в Установчих Кортесах (парламент). Ту саму гадку про неповну остаточність цілої справи можна запримітити й у декреті республіканського уряду, який владу свою хоче донести до тих самих Установчих Кортесів, вищого органу народного суверенитету. Поки ж Кортеси зберуться, уряд виявляє волю в рішучий спосіб боротися за республіканський лад. В артикулі 6-му його декларації читаємо:

Тимчасовий уряд проголошує, що вважає би себе справжнім злочинцем, коли б не боронив новороджену республіку від інтриг її противників, що можуть перетягти справу республіканської консолідації. Для тої мети уряд вживатиме навіть практику часткового обмеження громадської волі, коли в тому буде необхідність.

Так стоять у першій стадії революції, проти себе: іспанський король та іспанські республіканці.

* * *

Яка буде дальша доля іспанської революції? Хто знає... На перший погляд вона дуже наче б-то подібна до «безкровної» російської перших її часів. Загальна радість, поцілунки на вулицях незнайомих людей, червоні прапори і банти, відсутність спротиву з боку монархистів. Такий самий і склад уряду, бо єсть в ньому інтелігенти, великі промисловці і великі землевласники і навіть так само — два соціялісти. Але єсть і відміни. По-перше, армія не розкладена, не знеохочена війною, якої не було, національна гвардія (жандарми) не знищені, а пристали до революції, поліція — більш-менш так само. По-друге, члени республіканського уряду — не нові люде в політичному урядуванні, а випробовані адміністратори, що вміють не тільки промови говорити, а й до тюрми посадовити. По-третє, поки що принаймні, ніде ще не організувалися «совіти», тай не видно чи можуть вони організуватися. По-четверте, нарешті, — до комуністів республіканський уряд Іспанії начеб-то готовий ставитися так, як вони того заслуговують. Так, в Севільї московські наймити спробували були розпочати заколоти, але уряд одповів на те жорстокими репресіями, не спиняючися навіть перед виголошенням стану облоги. На допомогу севільцям Москва, правда, вже вислала екстренно цілий транспорт іспанських комуністів, що перебували в СССР, але на час, коли пишуться ці рядки, вони ще до Іспанії не доїхали.

Єсть ще один момент, який міг бути для іспанської революції страшним, це питання Каталонії, — не іспанської провінції, що змагається до самостійного державного життя і має всі підклади для того. Але й у цій справі на сьогодні все поки-що стоїть начеб-то гаразд. Каталонія проголосила себе державою самостійною, але мадридський уряд, не вагаючися, визнав за нею всі права, і вирішено за спільною згодою, що цілу справу буде вста-

новлено іспанськими та каталонськими Установчими зборами, себ-то суверенною волею двох заінтересованих народів.

Такий зовнішній вигляд має перша стадія іспанської революції. Яким шляхом піде її дальша внутрішня еволюція, вкажуть самі події.

Observer.

---

3 преси.

Що справді думають люде в Галичині про «націоналістів»? Відповідь на це дає орган радикалів «Громадський Голос» (ч. 11) в статті «Прилюдна Осторога! Провокаторська робота українських фашистів».

«Українські фашисти видають у Празі вже 4-ий рік місячник «Розбудова Нації». Поміщують там де-які непричетні плани про те, як то треба розбудовувати українську націю фашистівськими способами. Б'ють найнижчі поклони перед диктатурою та захвалюють її для України. Як би там ці «фашисти» з празьких каварень мали таку силу, як довгий язик, то давно були б «розбудували» українську націю до того, що з її будови лишилася б тільки одна руїна. На щастя ці кавярняні фашисти не мали й не мають ніякого впливу в краю».

Але чому доводиться й радикалам все ж таки писати про «каварняних диктаторів». Історія характерна і остільки, що «Громадський Голос» сам своїми словами про це розказав:

«Рішила ця групка відразу покінчити з УСРП. Ціль: за всяку ціну знищити ту організацію, котра не допускає дурману і провокації до української маси. Спосіб? Ось його маєте: в ч. 1-2 «Розбудови Нації» вони пишуть:

1. Що-до Праги приїздив з краю оден радикал організувати протестаційний Комітет,

2. Що радикали зорганізували в краю збірку фондів на протестні брошури і взагалі на празький протестаційний Комітет.

3. що «представники радикалів сиділи в команді УВО та через відповідні маніпулювання — гроші з Ексів пішли на партійні потреби радикалів».

Себ-то «соборна» «Розбудова» або з головою видає, або оббріхує і змушує радикалів дати заходам націоналістів такий присуд.

«Таке поступовання називається серед громадянства безстидною підлою провокацією, обдуманною на холодно, та праведною шпугочною чекістських агентів».

Цей випадок, нарешті, як лучі Рентгена, просвітив цілу безодню погані, в якій душиться фашистівська групка. В тім багні своєї брехливої провокації ця групка потоне, бо українське громадянство відвернулося від неї з обридженням».

От що думають про «розбудовців» в Галичині. Чи не пора так думати вже і в інших місцях? Чи не пора покінчити з новою борщаківщиною?

Українські діти, що взяли участь у Шведськом Святі 22 березня, ре у Варшаві.

З широкого світу.

— Згідно з останнім переписом югославська столиця Білгород має 241.036 мешканців.

— Конференція Меллої Атланти має відбутися цього року на початку травня місяця.

— Демісіонував габанський кабінет міністрів.

— Відновлено засідання китайсько-большевицької конференції у Москві.

— Американський уряд вирішив з огляду на безробіття емігрувати з Америки 100.000 чужинців, що незаконно в'їхали на працю до Сполучених Штатів.

— Польський уряд вирішив припинити виплату урядовцям 15 відс. надвишки утримання.

— Американська Морська Ліга випустила маніфест проти морського договору між Англією, Францією та Італією.

— Спеціальна комісія французького уряду для полегшення в'їзду туристів до Франції під час колоніальної виставки виробила цілий ряд мійр для зменшення формальностей прибуття чужинців до Франції на колоніальну виставку.

— Німецька преса друкує відомості про те, що німецький уряд свого часу давав субсидії болгарському цареві Фердинандові.

— Подався до демісії японський кабінет міністрів, з огляду на хворобу прем'єра.

— Згідно з переписом 1930 року населення Англії і Ірландії єносить 48.884.000 душ.

— За останній час закупно большевиками різного краму в Сполучених Штатах Півн. Америки зменшилося на 44,8 відс.

— В Румунії міністерська криза через незгоду партій затягається.

— Як що року, васал Франції, республіка Андора при відповідній церемонії внесла через своїх делегатів 1.800 фр. данини.

— В Сан-Ремо в Італії поставлено пам'ятник покійному королеві Черногорському Миколі.

— Французький Державний Банк позиває СССР в американському суді за переховання свого часу конфіскованого французького золота.

— Португальський уряд виправив для подавлення повстання на Мадері спеціальну ескадру і десантне військо.

— Англійський наслідник і його брат Джордж закінчили подорож по Південній Америці і повертаються до Європи.

— В Софії підписано болгарсько-польську повітряну конвенцію.

— Дирижабль Граф Цепелін зробив подорож до Єгипту і Палестини.

— В Полермо відбулося вінчання графа Паризького, сина герцога де Гіз, з принцесою Орлеанською-Браганс. На весіллі було багато французьких роялістів.

— Кількість безробітних в Німеччині за останній час зменшилася на 200.000 душ.

— Новий чикагський мійський голова Чермак (бувший шахтар) оповістив війну бандитам.

— В присутності президента Французької республіки в Тунісі відбулися свята 50-тиліття складення договору в Бардо, що встановив протекторат Франції в Тунісі.

— В березні 1932 року у Франкфурті відбудеться святкування 100 ліття з дня смерти Гете.

— Болгарський король має зробити 15 травня офіційну візиту турецькому урядові в Анкарі.

— Даусбургський суд вирішив процес двох тюрінгських міст в Німеччині — Мюльгаузена і Зангергаузена, що тягнеться з 1500 року.

— У Варшаві відбувся процес Полянського, обвинуваченого у підготованню вибуху в совітському посольстві.

Хроніка.

З життя укр. еміграції у Франції

— Засідання Генеральної Ради Союзу Укр. Емігр. Організації відбулося 11 квітня с. р. З цікавіших питань було обговорено справу улаштування виступу біженців з Соловків, що прибули до Франції, заслухано було також доклад Ліонської Громади про працю цієї Громади за останній час; вирішено командувати членів Генеральної Ради до Громад в Діжоні, Ліоні та Греноблі.

— Український театр в Парижі. 18 квітня відбулася чергова вистава Українського театру в Парижі під дирекцією П. Шмалія. Виставлено було «Наталку Полтавку». Участь прийняли пані Власенко-Гортевська, Круглякова та пані Шмалій, Топольський та інші. Пройшла вистава загалом не зле як з матеріального, так і артистичного боку.

— Стан безробіття у Франції. На 4 квітня у Франції безробітних на утриманню було 51.500 душ. (40.846 чел. і 10.654 жінки), отже кількість, порівнюючи з минулим, збільшилася. В цій сумі на Париж припадає 21.910 душ (останній тиждень було 22.172), на увесь департамент Сени — 36.346. В решті департаментів останній тиждень було 14.247 душ безробітних. За тиждень з 30 березня по 4 квітня кількість їх збільшилася до 14.154. Протягом часу того ж тижня в'їхало до Франції 1.190 чужинських робітників і виїхало 2.454.

В загальну кількість безробітних по цій Франції — 51.500. —, що їх подає Фонд Безробіття, не

входять ті безробітні, що не одержують допомоги, а так само ті, які працюють скорочено. Отже, загальну кількість безробітних треба рахувати значно більшою. Знов таки ця безробітність є лише відносною, бо в сільському господарстві є значний попит на робочі руки, лише безробітні робітники промислові туди йдуть дуже неохоче і то, головним чином, коли і йдуть, то чужинці. Хоч абсолютна цифра безробітних ніби потроху і поволі збільшується, проте наближення літа, збільшення продукції де-яких великих підприємств у Парижі, непогані передбачення врожаю і т. п. вказує на те, що безробіття може скоро спинитися або піти на зменшення. Сама повільність його еволюціонування дає змогу пристосуватися і промисловцям і робітникам до нових обставин і шукати того чи іншого виходу з становища безтворення паніки. Значно полегшує становище безробітних і як раз заведений перед цим безробіттям закон про примусове державне страхування.

— Ліон. В останньому числі подано було список жертводавців на фонд безробітних, але в ньому випали такі прізвища: п. п. Журавленко — 3 фр., Василенко — 3 фр., Таран — 3 фр., Рябовол П. — 12 фр., Рябовол В. — 12 фр., Олійників — 6 фр., а П. Бобровник дав 3 фр. (надруковано було 6 фр.).

— В и к а з ч. 2 пожертв на фонд безробітних м. Ліона. Дали п. п. Журавленко — 9 фр., Олексів — 9 фр., Неценко — 3 фр., Данильченко — 9 фр., Трач — 9 фр., Бойко — 3 фр., Мороз — 6 фр., Бобровник — 3 фр., Василенко — 3 фр., Таран — 9 фр., Олійників — 6 фр., Горбатенко —

12 фр., Ярмола — 12 фр., Варинський П. — 3 фр., Гдешинський — 3 фр., Ігнатів — 10 фр., Недзельницький — 15 фр., Паламарчук — 3 фр., Квасок — 12 фр. — Разом — 139 фр. А всього — 252 фр. П. Паламарчук подарував для лотереї українську κραватку.

В Польщі.

— З життя Українського Наукового Інституту. Як вже повідомлялося, при Інституті засновано й Семинар Права. Засідання на тому Семінарі відбуваються щотижня. На засіданні 6 березня п. П. Сулятицький зачитав доклад на тему: Судуострій в УССР. Загальні висновки, що до них прийшов докладач, зводяться до наступних. В УССР властиво суду в звичайному розумінні цього слова нема. По суті функції суда виконує в його зовнішніх формах адміністрація і її чинності носять лише етикетку, номенклатуру чинностей судових. Характерно, між иншим, що в самому положенні про судуострій поняття «суддя» ототожнюється з поняттям «урядовець» (арт. 17 і 60). Та навіть ця зовнішня форма quasi-судової чинності совітської влади не визначається жадними річевими поліпшеннями. В багатьох же відношеннях вона є кроком назад від того, що здобуло людство в цій царині державного життя. Знищивши незалежність і самостійність суду, підпорядкувавши його владі виконавчій і змішавши до купи владу законодавчу, судову і виконавчу. Совітський режим повернувся в царині судуострою навіть не до дореформеного ладу, що панував на Україні, як і в цілій Росії перед 60-ми роками минулого віку, навіть не до західне - європейського абсолютизму XVIII століття, що мусів уже в значній мірі здійснити в судуострій засади незалежності і самостійності суду, а до деспотії предавніх часів.

На наступних засіданнях відбувається обговорення цього реферату.

На засіданні Економічного Семінару 19 березня п. р. інж. Є. Гловінський зачитав доклад на тему: Проблема української валюти. 1. Українські гроші випусків 1917-1920 років.

В Чехії

— В Українськiм Історично-Філологічнiм Товариствi 14 квітня 1931 о 16 год в помещанні на Бржеговій вул., ч. 5, відбулися: I. Доклади дійсних членів: 1) Бідинова, В. О. — «Дзвони на Україні». 2) Наріжного, С. П. — «Прийняття Московських послів в українській державі XVII ст.». II. Справа організації Історично-філологічної Секції II Українського Наукового З'їзду.

Бібліографія

— В. Б. Антонович. Мемуари. Вид. Всеукр. Академії Наук. 61 стор. Відбитка з I-го тому, твори В. Б. Антоновича.

— Акад. Д. Багалій. Матеріали для біографії В. Б. Антоновича. Вид. тех. К. 1929. 129 стор.

Вперше спомини В. Б. Антоновича друкувалися на сторінках «Літературно-Наукового Вістника» за 1903 рік. З нагоди 20-ої річниці з дня смерті В. Б. Антоновича ВУАН приступила до видання творів цього найвидатнішого нашого історика, куди і включила спомини В. Б-ча, доповнені проти першого видання в згаданому журналі.

Наведу тут стислий з іст надзвичайно цікавих споминів В. Б-ча.

Спомини починаються розділом «Антропология», в якій В. Б. подає факти про свою генеалогію, додержуючися того погляду, що найголовнішою складовою частиною моральної діяльності людини є спадщина, яку вона одержала від предків. Батьком В. Б-ча був син угорського повстанця Іван Джидай, ідейна та розвинена людина, за опінок самого В. Б-ча

Отже В. Б. висловлює в своїх спомінах глибоку подяку матері, що була донькою польського шляхтича, за те, що придбала В. Б-чу ідейного і розвиненого батька, бо Б. Антонович, чоловік матері В. Б-ча, мав натуру зовсім пасивну, індиферентну, без усякої ініціативи.

Далі ідуть розділи, присвячені дитячим рокам В. Б-ча. Першу науку В. Б. здобув у своєї матері, що служила гувернанткою в поміщицьких домах. Мати В. Б-ча була гарячою польською патріоткою і старалася передати цей патріотизм своєму синові. До гімназії (Одеської) готував В. Б-ча Боніфатій Антонович, що жив у одного з своїх учнів. Тут В. Б. вперше почув про козаччину з голосного читання оповідань М. Чайковського, письменника польсько-української школи. Як свідчить в своїх спомінах В. Б., «образи Чайковського засіли мені глибоко в душу й ніколи не стерлися, положивши першу підвалину українофільства».

Порушуючи хронологічну послідовність, В. Б. в дальшій частині своїх споминів подає загальну характеристику польського суспільства на Україні в 40-60-х роках минулого століття. З надзвичайною випуклістю обрисовує В. Б. кожна з трьох верств польської шляхти-магнатів, панів середньої руки та бідніших земельних шляхтичів — доводячи, що всі ці верстви, уважали селян, себ-то українців, за нижчий стан, за звичайне бидло.

Дуже цікаву сторінку з свого студентського життя розповідає В. Б. в розділі, присвяченім подорожам по Україні, які відбував В. Б. на літніх вакаціях з гуртком своїх однодумців-товаришів, що рішили пізнати край і людинність, серед якого вони жили. Розуміється, шляхта підозріло поставилася до єднання молоді з українським селянством і повела боротьбу з В. Б. і його товаришами. Так повстав суд над В. Б-ом спочатку в суді повітової шляхти під головуванням повітового маршалка Т. Бобровського, а потім в адміністративнім суді, з наказу

генерал-губернатора кн. Васильчикова. Як бачимо, симпатії В. Б-ча до українського народу, і привели до заснування тоді В. Б. разом з 15 товаришами українського гуртка.

Спомини і кінчаються коротким розділом про початок першого українського гуртка, з котрого потім розвинулася Громада.

Вже з наведеного тут видно, яку цінність уявляють з себе спомини В. Б-ча як для вивчення його біографії, так і суспільного життя, свідком якого був В. Б.

Важливим доповненням до цих споминів В. Б-ча є «матеріали для біографії В. Б. Антоновича». Тут знаходимо, по-перше, польські голоси про В. Б-ча (спомини вже згаданого тут маршалка Т. Бобровського, Т. Падалиці, Ф. Равіти-Гавронського). Всі ці автори вважають В. Б-ча за зрадника польської ідеї. По-друге, низку статей — в цілому або у витягах — різних представників української ідеології з кола товаришів В. Б-ча (Т. Рильського, Б. Познанського, К. Михальчука). Особливий інтерес має колективна заява 21-го київських українофілів на чолі з Б. Б-ом, в якій ґрунтовно освітлюється українофільська ідеологія.

Другу половину «Матеріалів» займають ювілейні привітання В. Б-чу в 1890 році з нагоди 25-тиліття його наукової діяльності.

Розуміється, не можна заперечувати певної цінності цих привітань, які всебічно освітлюють науково-громадську діяльність В. Б-ча протягом 25-ти років, але все ж, на мій погляд, замість вміщення багатьох шаблонних і мало оригінальних привітань було б доцільніше переддрукувати статтю «Моя исповѣдь», що у свій час вмістив В. Б. в «Основи» за 1862 рік.

Слід побажати цим двом виданням ВУАН як найбільшого поширення.

Ст. Сірополью.

— Є. Чикаленко. «Щоденник» (1907-1917). Вид. Кооперативи «Червона Калина». Львів 1931. 496 стор.

«Щоденник» Є. Х. Чикаленка

є літопис того хресного шляху, який випав на долю невеличкою гуртка свідомих українців, що підняв на себе видання української політичної газети «Рада». До тих постійних репресій, які сипалися на «Раду» з боку поліції та цензури, приточалися ще внутрішні сварки між фактичним редактором та співробітниками «Ради». Особливо тяжко переживав усі ці прикрості Є. Чикаленко, бо він брав найактивнішу участь в «Раді», був душею її, боліючи її горем та радіючи зростом національної свідомості серед читачів «Ради» навіть в глухих закутках України».

Перед читачем «Щоденника» проходить ціла низка редакторів, співробітників і де-яких кореспондентів «Ради» в мистецькій характеристиці Є. Чикаленка. Всі ці характеристики так документально обґрунтовані, що усюється всяке підозріння в авторській пристрасі, хоч не всі вони є присмії для тих осіб, яких вони стосуються.

На тому ж тлі — історії з виданням «Ради» розкриває автор цікаву сторінку з життя нелегального Товариства Українських Поступовців (ТУП), яке фігурує в «Щоденнику» з метою конспірації (рукопис міг потрапити в руки жандармів при частих трусах у Є. Чикаленка) під назвою наради найбільш заінтересованих співробітників «Ради», оповідає про зносини Наддніпрянської України з Наддністрянською і т. и.

Стоячи в центрі українського руху, Є. Чикаленко був в курсі тої праці, яка провадилася свідомими українцями по обох боках Збруча для відродження української нації. Під свіжим враженням від участі в ріжних українських з'їздах, нарадах, від своїх зустрічей з видатними українськими та російськими політичними діячами занотовує в «Щоденнику» Є. Чикаленко все те, що може придатися майбутньому історикові нашого визвольного руху.

Чи слід додавати, що «Щоденник» читається з безупинним інтересом не тільки завдяки своєму змістові, але й тій художній мові,

якою відзначаються всі твори Є. Чикаленка. Видавництво «Червона Калина» виданням «Щоденника» Є. Чикаленка гідно вшанувало «великою українського громадянина».

Ст. Сірополько

Ч. 7 журналу «Россія», що виходить у Парижі під редакцією Е. Коновалова присвячено Кубанському Козачому Війську.

На Кубанське козацтво, що в своїй більшості є українського походження, іде наступ з двох боків: де-хто з кубанців хоче творити з козаків самостійну козацьку націю та «Козакію», а росіяне, звичайно не хочуть поступитися багатим Кубанським Краєм і тягнуть кубанців у свій бік, прищеплюють їм монархічні ідеї та відданість «матушке Россі».

Ч. 7 «Россії» складено з істинно-руського погляду досить цікаво. Є тут чимало ілюстрацій з життя кубанців, багато портретів бувших начальників Кубанської Области з короткими біографічними нарисами. Є тут портрет і відомого генерала Науменка та його підручного полк. Соламахина, є і фотографія кубанських козаків на чолі з ген. Богаєвським та генералом Міллером.

Літературну частину обслуговують той же ген. Науменко, ген. Богаєвський, ген. Краснов, Скобцов, полк. Елесеєв та інші.

Перша сторінка журналу занята військовою піснею Кубанського козачого війська: «Ти, Кубань, ти наша родина», а далі іде нарис з історії: «Кубанське Козаче Військо» з-під пера полк. Елесеєва. Треба сказати, що автор досить правдиво оповів історію Кубанщини та всі знущання Московщини над козаками, починаючи з першого зруйнування Січі Запорозької та виселення запорожців на береги Кубані. Розсказує він про долю останнього кошового атамана Кальнишевського, військового судді Головатого, писаря Глоби та про інші трагічні події з історії українського козацтва, які були наслідком московського панування. І ось здається цілком не логичним і

дуже дивним для читача те, що автор, добре знаючи, що витерпіли діди та прадіди козацькі від «матушки Росії», тепер вірно сам їй служить (ч. 7 «Росія» видано, по словах редактора, по ініціативі і при співпраці полк. Елесеєва) та ще тягне і своїх братів назад у те ярмо, з якого усима силами мав би визволити свій народ.

Імена — Краснова, Богаєвського, Скобцова, що стоять під рештою статтів самі добре свідчать про їх зміст та «істинно-руській» напрям.

Сагардинський.

«К а з а ч і й С б о р н и к » — видання «К а з а ч ь я г о С о ю з а», П а р и ж 1 9 3 0 р.

Книжка має 142 сторінки. Є в ній вірші, оповідання та кілька статей. Випускаючи цю книжку «Казачий Союз», як то говориться в передмові, мав на меті задовольнити потребу Донців, Кубанців, Оренбурців та інших козаків — «мати свою козаку книжку». Однак, на нашу думку, та потреба не дуже то буде задоволена тим бідненьким на зміст збірником, що, звичайно, пересякнутий «общерусским» духом. Не тільки в статтях, а навіть у оповіданнях, де найбільше згадується Донщина, той «дух» тай сама мета збірника добре проглядає. Ще й досі стараються переконати сердешних козаків, що як що їх колись і били і знущались в минулому над ними, той добре робили, бо, мовляв: «Нашого брата розпуснати не можна» (оповідання «На казачих подводах» Акуліна).

Але цікавіші для нас, звичайно, статті. У передмові говориться: «Малий розмір збірника не дозволив нам вмістити і статті на історичні теми» — воно, звичайно, й зрозуміло. Тим, хто хоче тягнути козаків до «Єдиної-неділимой» незавжди вигідно і зручно притягати у свідки історію. Не зовсім воно безпечно. Та за те знайшлося місце аж для двох статей, що разом забирають майже третину збірника, і самі назви яких говорять про їх зміст. Є то: «Донской сепартизм» з під пера Н. М. Мельникова — голови «Казачьего Союза» та «Самостійництво і господарчий розвій Росії» — А. П. Маркова — секретаря того ж союзу.

Для українців цікава лише ця остання стаття, бо в ній і нам, звичайно, уделено не мало місця, і, можна сказати, все «єдино-неділимо» жало пана Маркова найбільше здається направлено проти українського самостійництва, що не дає його «єдино-неділому» серцю спокою. Дуже його журить наша доля, а власне наш цукор, наше вугілля, наш хліб. Куди ми його бідні подінемо? Що з ним робитимемо, коли розлучимось з Росією? Так само турбує його і азербейджанська нафта, та туркестанська бавовна. Хто їх купуватиме? Де ж нарешті «окраїни» збуватимуть свої продукти, коли не будуть об'єднанні в «Єдину-неділимую»? Журить його і доля переселенців які не матимуть куди виселятися, коли Росія не пустатиме їх до Сибіру та тогоч така Туркестану (Якось то воно ніби трохи не логично: чому Московщина розпоряджатиметься еміграцією українців до Туркестану? Може ж таки самостійна Україна, якось у цьому питанні і сама порозуміється з самостійним Туркестаном та іншими своїми самостійними сусідами?). Взагалі майже всі аргументи пана Маркова не нові, як не нове і саме зачеплене ним питання. На цю тему і говорилося, і писалося вже досить і повторювати те саме не варто.

Очевидно, стаття ця призначена для несвідомої козацької маси, на яку такі аргументи може ще й матимуть вплив.

Між иншим п. Марков каже так: «Лише надмірна озлобленість, помста за старе, в чому не винні ті, що будуть будувати нову Росію, позбавляє самостійників здібности цілком спокійно і об'єктивно оцінити їх стремління з погляду інтересів рідних їм народів. А між тим інтереси національностей в Росії однакові з інтересами всієї Росії». Які не цікаві заявлені думки! Тай хто повірить у щирість турбувань панів

Маркових про інтереси всіх національностей колишньої Росії?

Сагардинський.

«К а з а ч і й Н а б а т » — місячник, «Орган Союзу Казачьяго Центра Союза Младоросов», ч. 1. березень. 1931 р. Жічани коло Праги. Редактор полковник Др. Г. И. Чапчиков.

Серед еміграційного козацтва помітно значний рух. Розбуджені останніми подіями спогади минулого, примушують козаків думати над тим, хто ж вони в дійсності є і як далі мають улаштувати своє життя. Де-кому з провідників не дуже подобається пробудження національної свідомості серед козаків українського походження. І наслідком того все частіше і частіше з'являються органи всіляких козачих угруповань: єдино-неділімців, автономістів, федералістів (російські) також вільних козаків з їх «Козакією», а ось, нарешті, з'явилися на світ ще й козакі «Младороси», органом яких і є «Казачій Набат» — бідненький місячник в 20 сторінок вісімки. Про нього варто згадати тільки, як про курйоз російського еміграційного життя.

Перша і друга сторінки цього убогого і виглядом, і змістом місячника заняті «Височайшими пошто-телеграфами його імператорської величності государя імператора Кирила Володимировича та наслідника російського престолола (з усіма, звичайно, титулами) Володимира Кириловича». У тих обох телеграмах обидва «монархи» висловлюють полковникові Чапчикові подяки за різні привігання з «тезоіменітством» то що. При чому до всіх старих царських титулів додано ще один новий: «Природній государь» (видно вже є потреба і у такому титулі).

Дальший зміст у такому ж дусі. Все вислови вірогідних почувань «природньому царю», наслідникові, цариці, та заклики до козаків йти за «віру, царя і отечество».

Також «мужественно і чесно» виглопожують младороси що: «в березні 1917 року сталася державно-політична помилка»... і т. д. і т. д.

Цікаво, що крім двох-трьох мало відомих підписів під патріотичними відозвами до козаків, під всіма статтями красується один-єдиний підпис самого редактора Чапчикова, так, що складається враження, що цілий «младоруський» рух репрезентується серед козаків дуже невеличким гуртом.

Та все це діється на еміграції, а останнє слово, очевидно, належатиме всієї козацькій масі і головне тим, що перебувають дома.

Навряд, щоб те слово сподобалося «младоросам» із «Казачьяго Набата».

Сагардинський

Листи до Редакції

I.

До Вельмишановного Пана Редактора Тижневика «Тризуб».

Вельмишановний
Пане Редакторе,

Дозвольте за допомогою Вашого поважаного тижневика, що увесь час не відмовлявся подавати автентичні відомості про діяльність нашого товариства, довести до загального відома українського громадянства і особливо частини української преси, що містила інсинуації з приводу виступу представників нашого т-ва професорів О. Шульгина і Р. Смаль-Стоцького в Брюсселі, що цими днями Секретаріат Міжнародної Унії Товариств прихильників Ліги Націй випустив ч. 2 бюлетеню Унії, в якому подаються офіційні звіти і протоколи конференції Унії в Брюсселі і правдиві інформації про виступи там представників нашого товариства. Для одержання бюлетеню Унії належить звертатися на адресу: Secretariat Général, Union Internationale des Associations pour la Société des

Nations. 41, rue Juste-Lipse, Bruxelles.

За Українське Т-во Прихильників Ліги Націй.

Б. Бокітько,
Секретар Укр. Т-ва Прихильників Ліги Націй

Париж 17.IV. 31 р.

II.

До Хвальної Редакції
«Тризуб».

Ласкаво просимо не відмовити оголосити у Вашому часописі наступне: В брошурі «Український Союз» в Подєбрадах ЧСР, яку ми видали в квітні цього року, ста-

лась прикра помилка. В статті інж. Ф. Мороза на сторінці 40 в 14 і 15 рядку з гори надруковано: секретар союзу Російського Союльства «росіянин» п. Костюченко. Щоб помилково не впала якась тінь на добре ім'я п. інж. Олекси Костюченка, мусимо зазначити, що тим секретарем був п. Верещагін-Костюченко, що нічого спільного з родом інж. О. Костюченка не має.

З цілковитою повагою:

За «Український Союз» в Подєбрадах:

Староста:

Інж. В. Прохода
16. IV. 31.

Секретар:

І. Додура

Зміст.

— Париж, неділя, 26 квітня 1931 року — ст. 1. І. Рудичів. Бібліотека ім. С. Петлюри в Парижі (Роки 1927-1930) — ст. 2 — С. Н. II-ий Український Науковий З'їзд в Празі — ст. 8. — Др. І. Шлендик. Із спогадів вояка. I. ст. 9. — В. С. З. життя й політики — ст. 12. — Сагардинський. Т. зв. українізація на Північному Кавказі — ст. 13. — К. Харитон. Єдиний фронт на Соловках — ст. 18. — O b s e r v a t o r. З. міжнародного життя — ст. 19. — З преси — ст. 22. — З широкого світу — ст. 23. — Хроніка: З життя укр. еміграції: У Франції. — ст. 25. — В Польщі — ст. 26. — В Чехії — ст. 26. — Бібліографія. — ст. 26.

Український Театр в Парижі

під орудою П. ШМАЛІЯ

II, Place du Cardinal Amette. (métro Duplex)

в суботу, 2 травня 1931 року

виставлено буде.

« ЖИДІВКА - ВИХРЕСТКА »

драма на 5 дій із співами й танцями Тогобочного.

В головних ролях виступають: пані Сіротіні, Смірнова, Власенко-Горлевська, Подгурська, та пани Шмалій, Топольський, Манців, Бридун, Галаган та інші.

Оркестра під орудою проф. Сіріньяно.

Початок о 8-30 вечора.

Правнича Канцелярія

(існує від 23 років) квівського адвоката

Григорія Левінського

28, Avenue de l'Opéra. Paris (2e), métro: Opéra, тел. Richelieu 97-05.

Приймає від 10-12 год. рано і від 2-6 дня. У неділю від 10-12 год.

Полагоджує справи карні й цивільні у Франції, в Польщі і в других країнах. — Шлюбні формальності. — Прохання. — Уповноваження. — Узаконаення документів. — Розводи. — Спадщинні справи. — Зміна підданства. — Нотаріальні акти. — Поради листовні і особисті. — Переклади.

Українським Мистецьким Товариством

при Українській Громаді в Шалеті

в своїй театральній салі (18, Рю Лявуазье) під режисурою
п. М. Шульги

в суботу 2 травня 1931 року
виставлено буде

„Тарас Бульба“

Драма на 4 дії по Гоголю Ванченка-Писарецького.

Приймають участь: паніі Л. Горяча, М. Карнаухова, Л. Малишко та
п. п. Г. Безносюк, В. Іщук, В. Косаренко, Г. Маслюк, Т. Нетреба,
В. Світличний, І. Шаповал і ин.

Хір під орудою п. Ковгана

Після вистави танці. Пошта, серпантин і конфеті.

Початок о 8. 30 год. вечера.

Адміністрація: Управа Мистецького Т-ва.

Редакція і адміністрація: 42, rue Denfert-Rochereau, Paris (V)
Tél. Danton 80-08.

Для переказів у Франції: «Le Trident», chèque postal 898.50, Paris.
Редагус — Комітет. Адміністратор: Іл. Косенко.

Le Gérant: M-me Perdrizet.